

РОЗВИТОК СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

А. Колодій, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/economics2018.25.075>

Постановка проблеми. Розвиток світової економіки ставить перед більшістю країн світу і зокрема перед Україною нові виклики, оскільки її динамічний поступ спонукає до вдосконалення та модернізації чинних пенсійних систем. Процеси реформування пенсійної системи, що відбулися у 2017 р., вкотре засвідчили неспроможність держави забезпечити належне й справедливе фінансування пенсіонерів у частині виплати гідної пенсії. Тому, на нашу думку, одним зі шляхів реформування пенсійної системи України доцільно було б визначити пріоритетність розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення й створити для неї з боку держави належні умови. Зазначені заходи сприяли б значно більшою мірою, ніж це є станом на сьогодні, розвитку фінансового посередництва в Україні, ключова роль в якому відводилася б недержавним пенсійним фондам (НПФ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання становлення і розвитку пенсійної системи загалом та недержавних пенсійних фондів зокрема входить до кола наукових інтересів багатьох учених. Цій проблематиці присвячені праці Е. Лібанової, В. Рудика, В. Толуб'яка, А. Федоренка, Л. Діденко, І. Гайдука, Л. Козаренко та ін. Їхні дослідження заслуговують на увагу, є ґрунтовними, цікавими та корисними з позиції пошуку заходів вдосконалення системи недержавного пенсійного забезпечення.

У ході виконання нашого дослідження були використані загальнонаукові методи, за допомогою яких здійснено спробу виявити особливості функціонування пенсійної системи, розкрити зміст діяльності недержавних пенсійних фондів та окреслити шляхи вдосконалення пенсійної системи держави.

Постановка завдання. Ми ставили завдання з'ясувати стан функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення, що представлена недержавними пенсійними фондами в

структурі системи пенсійного страхування України, зокрема оцінити їхню діяльність, етапи становлення та розвитку, окреслити шляхи вирішення існуючих проблемних питань на перспективу.

Виклад основного матеріалу. Пенсійна система України функціонує за досить складних умов. Оскільки вивчення та імплементація зарубіжного досвіду потребувало значних ресурсів, а власного досвіду у цій сфері було мало, становлення пенсійної системи України відбувалося поетапно.

У 1991–1999 рр. ситуація в державі характеризувалася формуванням ринкового середовища, падінням ВВП, безробіттям, наявністю значних сум заборгованості з виплати заробітної плати та пенсій. Активна діяльність «фінансових пірамід» призвела до втрати довіри з боку населення до недержавних фінансових установ. На цьому етапі діяльність НПФ не регулювали окремі закони, їх створювали на основі Закону України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 р. № 1576-ХІІ та Декрету Кабінету Міністрів «Про довірчі товариства» від 17.03.1993 р. № 23-93. Функції щодо нагляду і контролю було покладено на окремі підрозділи Міністерства фінансів України.

Прийняття базового закону «Про пенсійне забезпечення» (05.11.1991 р. № 1788-ХІІ) стало одним із перших кроків, що стосувався добровільного пенсійного забезпечення. Цей закон надавав право працівникам паралельно з державним пенсійним забезпеченням укладати договори добровільного страхування на отримання додаткової пенсії. Запровадження системи соціального страхування, в основі якого передбачалося реформування соціального захисту працюючого населення, було зреалізоване у 1993 р., коли Верховна Рада України схвалила «Концепцію соціального забезпечення населення України» (21.12.1993 р. № 3758-ХІІ). Цим документом вперше було здійснено спробу запровадити приватне пенсійне страхування.

Недержавні пенсійні фонди функціонували у формі довірчих товариств і були фінансовими посередниками, які проводили акумуляцію фінансових ресурсів та обіцяли своїм вкладникам збереження їхніх заощаджень. Однак неналежний контроль з боку держави призводив до того, що кошти цих фондів переважно використовували у спекулятивних схемах, що неодноразово призводило до банкрутства й сприяло втраті довіри до них у простих громадян. Водночас до суб'єктів ринку прийшло усвідомлення того, що бізнес у цьому сегменті ринку є досить вигідним, а це у свою чергу стало каталізатором прийняття відповідних законодавчих актів щодо врегулювання такої діяльності. Розуміння того, що НПФ, нарівні зі страховими компаніями, інвестиційними та хедж-фондами є одним із важливих інституційних інвесторів, заклало основи подальшого їхнього функціонування і розвитку.

Процеси становлення системи недержавного пенсійного забезпечення відбувалися синхронно з процесами реформування вітчизняної пенсійної системи. Відповідним чином формувалася і законодавча база наявних елементів пенсійної системи.

Після прийняття Законів України «Про недержавне пенсійне забезпечення» та «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування», які почали діяти з 2004 року, на законодавчому рівні були затверджені основні ключові моменти щодо введення в дію пенсійної системи, яка складається із трьох рівнів. В основі цієї системи базовим є принцип страхування, що зазначає право громадянина на отримання пенсії після досягнення пенсійного віку й залежить від наявності страхового стажу та рівня заробітної плати, з якої сплачені внески до системи пенсійного та соціального страхування.

Отже, на сьогодні в Україні створена трирівнева система пенсійного забезпечення (див. рис.).

Перший рівень становить собою солідарну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що проводить виплату пенсій і надання соціальних послуг за рахунок коштів Пенсійного фонду України. За рахунок сплачених внесків відбувається фінансування виплати пенсій пенсіонерам. У разі нестачі коштів на поточні виплати їх доповнюють за допомогою міжбюджетних трансфертів із державного бюджету країни.

Другий рівень – накопичувальна система загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, що базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах – суб'єктах другого рівня системи пенсійного забезпечення та здійснення фінансування витрат на оплату договорів страхування довічних пенсій і одноразових виплат.

Недержавне пенсійне забезпечення є третім рівнем пенсійної системи, що базується на засадах добровільної участі громадян, роботодавців та їхніх об'єднань у формуванні пенсійних накопичень з метою отримання громадянами пенсійних виплат на умовах та в порядку, передбачених законодавством про недержавне пенсійне забезпечення.

Перший та другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Другий та третій рівні – це накопичувальне пенсійне забезпечення.

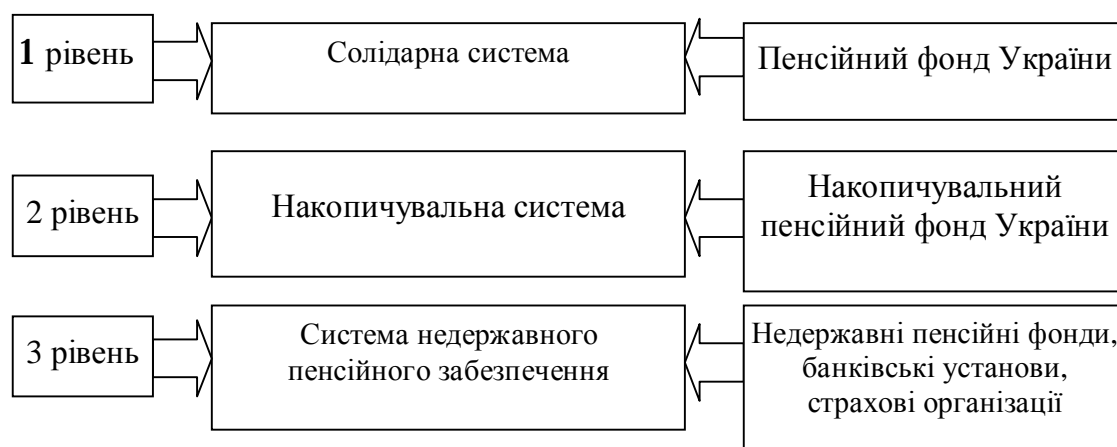

Рис. Складові рівні пенсійної системи України.

Функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення передбачає акумуляцію додаткових фінансових ресурсів вкладників у разі виходу їх на пенсію. З погляду держави та бізнесу, використовуючи накопичені активи, можна утворити довгострокові інвестиційні ресурси, використання яких допомагає проводити масштабні зміни в національній економіці.

Важливим кроком з боку держави стала розробка та прийняття у 2015 р. Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 р., одним із завдань якої передбачено забезпечення фінансової стабільності та динамічного розвитку фінансового сектору. У рамках цієї програми передбачається започаткування розвитку накопичувального пенсійного забезпечення, а основними завданнями, які потрібно виконати, виступають такі:

- запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (2-й рівень пенсійної системи);

- запровадження на законодавчому рівні правила «розумного інвестора» під час управління активами недержавних пенсійних фондів;

- забезпечення ефективного регулювання та нагляду за суб'єктами накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та порядком формування й використання пенсійних коштів;

- створення спеціальних «довгих» фінансових інструментів (державних облігацій з дохідністю не нижче від рівня інфляції) для інвестування активів накопичувальної пенсійної системи;

- посилення системи стимулювання роботодавців і працівників до участі в програмах додаткового пенсійного забезпечення;

- податкове стимулювання участі роботодавців;

- забезпечення координації дій регуляторів фінансового сектору та інших державних установ, а також учасників фінансового сектору щодо реалізації плану стимулювання недержавного пенсійного забезпечення;

- розробка системи управління активами накопичувальної пенсійної системи на основі недержавних пенсійних фондів з державним Пенсійним фондом як адміністратором розподілення пенсійних внесків [5].

Як зазначає Г. М. Терещенко, недержавне пенсійне забезпечення здійснюють:

- НПФ через укладення пенсійних контрактів між адміністраторами пенсійних фондів та їхніми вкладниками;

- страхові організації через укладення договорів страхування довічної пенсії, страхування ризику настання інвалідності або смерті учасника фонду;

- банківські установи через укладення договорів про відкриття пенсійних депозитних рахунків для накопичення заощаджень у межах суми, визначеної для відшкодування вкладів фондом гарантування вкладів фізичних осіб [7, с. 84].

Цю думку поділяє і Л.В. Казарезенко [4, с. 321].

Упродовж останніх років система недержавного пенсійного забезпечення показує дещо сповільнені показники розвитку. Відповідно до даних Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України, станом на 31.12.2017 р. у Державному реєстрі фінансових установ містилася інформація про 64 недержавні пенсійні фонди та 22 адміністратори НПФ. Основні показники діяльності НПФ за 2015–2017 рр. наведені в таблиці.

Як бачимо, станом на 31.12.2015 р. в Україні діяв 71 недержавний пенсійний фонд та 23 адміністратори НПФ. Упродовж 2015–2017 рр. спостерігали певне зменшення кількості фондів (8 од.).

За досліджуваний період кількість укладених пенсійних контрактів зменшилася лише на 0,7% (1,0 тис. шт.), однак, якщо проаналізувати дані за два останні роки (2016–2017), бачимо, що їхнє зменшення було істотнішим і становило 3,9 тис. шт. Така ситуація зумовлена зменшенням кількості пенсійних контрактів з фізичними та юридичними особами. Зокрема, порівняно зі станом на 31.12.2016 р. зменшення кількості контрактів з фізичними особами у 2017 р. становило 6,3% (3,5 тис. шт.), а з юридичними особами – 5,5% (0,4 тис. шт.); порівняно зі станом на 31.12.2015 р. зменшення кількості контрактів з фізичними особами у 2017 р. становило 0,6% (0,3 тис. шт.), а з юридичними особами – 9,2% (0,7 тис. шт.) [6, с. 3]. Кількість учасників за укладеними контрактами, навпаки, збільшилася. Так, у 2017 р. порівняно з 2015 р. вона зросла на 4,1 тис. осіб.

Аналіз динаміки пенсійних виплат показує, що вони мали тенденцію до зростання, а це свідчить про позитивну роботу як НПФ, так і компаній з управління активами. У 2017 р. ці виплати становили 696,3 млн грн і порівняно з 2015 р. (557,1 млн грн) бачимо їхнє збільшення на 25,0%.

Динаміка основних показників діяльності недержавних пенсійних фондів України за 2015–2017 рр. [1; 6]

Основні показники діяльності НПФ	2015 р.	2016 р.	2017 р.	Відхилення, 2017 до 2015 р.	
				абсол.	%
Кількість НПФ, усього	72	62	64	-8	88,9
Загальна кількість укладених пенсійних контрактів, тис. шт.	59,7	62,6	58,7	-1	98,3
Кількість учасників за укладеними пенсійними контрактами, тис. осіб	836,7	834,0	840,8	4,1	100,5
Загальні активи НПФ, млн грн	1980,0	2138,7	2465,6	485,6	124,5
Пенсійні внески, млн грн, у т.ч.	1886,8	1895,2	1897,3	10,5	100,6
- від фізичних осіб	80,3	92,2	124,3	44	154,8
- від фізичних осіб-підприємців	0,2	0,2	0,2	0	100,0
- від юридичних осіб	1806,3	1802,1	1772,3	-34	98,1
Пенсійні виплати, млн грн	557,1	629,9	696,3	139,2	125,0
Кількість осіб, які отримали / отримують пенсійні виплати, тис. осіб	82,2	81,3	78,8	-3,4	95,9
Сума інвестиційного доходу, млн грн	872,2	1080,5	1455,5	583,3	166,9
Прибуток від інвестування активів недержавного пенсійного фонду, млн грн	1183,9	41,8	657,0	-526,9	55,5
Сума витрат, що відшкодовуються за рахунок пенсійних активів, млн грн	215,2	245,7	271,5	56,3	126,2

Середній розмір одноразової пенсійної виплати на одного учасника НПФ, який отримав чи отримує пенсійну виплату одноразово, станом на 31.12.2017 р. становив 6,8 тис. грн (станом на 31.12.2016 р. – 6,4 тис. грн, станом на 31.12.2015 р. – 6,0 тис. грн), а середній розмір пенсійної виплати на визначений строк на одного учасника НПФ, який отримав чи отримує пенсійну виплату на визначений строк, становив 47,8 тис. грн (станом на 31.12.2016 р. – 33,9 тис. грн, станом на 31.12.2015 р. – 23,3 тис. грн) [6, с. 9–10].

Ці показники можна охарактеризувати як позитивні і такі, що свідчать про досить непогану роботу фондів на фінансовому ринку України. Оскільки пенсійні виплати виступають в ролі додаткової пенсії, це у свою чергу стимулює нових вкладників брати активну участь у системі недержавного пенсійного страхування.

Висновки. Проведене дослідження розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення

дає змогу дійти таких висновків. На сьогодні функціонування недержавних пенсійних фондів характеризується повільно стабільним розвитком; НПФ виступають як фінансові установи, які за рахунок внесків формують довгострокові фінансові ресурси з метою подальшого інвестування та забезпечення на цій основі відповідного рівня пенсійних виплат своїм учасникам. З метою залучення додаткових фінансових ресурсів від населення і підприємств, підвищення довіри до НПФ потрібно також проводити роз'яснювальну роботу, показуючи переваги для вкладників після досягнення ними пенсійного віку.

Окрім того, належить враховувати демографічні тенденції, що матимуть місце в Україні у найближчі десятиліття, і в цьому разі недержавне пенсійне забезпечення буде тим механізмом, що стабілізуватиме до певної міри фінансову систему держави.

Одним із ключових заходів покращання розвитку системи недержавного пенсійного забез-

печення повинен стати накопичувальний рівень, запровадження якого заплановано на 2019 рік. Крім того, слід розвивати особисті професійні пенсійні системи для працівників шкідливих професій.

Бібліографічний список

1. Аналітичний огляд діяльності індустрії управління активами в Україні. Результати 4-го кварталу та всього 2017 року. URL: http://www.uaib.com.ua/files/articles/2660/15/Q4%202017%20&%20Full%202017_final.pdf (дата звернення: 12.06.2018).

2. Гайдук І. С. Стан недержавного пенсійного забезпечення в Україні. *Наукові праці НДФІ*. 2017. № 2. С. 145–157.

3. Діденко Л. В., Головенко І. П. Система недержавного пенсійного забезпечення і розвиток фінансового посередництва в Україні. *Збірник наукових*

праць Національного університету державної податкової служби України. 2016. № 1. С. 30–44.

4. Козарезенко Л. В. Роль недержавних пенсійних фондів та компаній зі страхування життя в розвитку людського потенціалу. *Бізнес Інформ*. 2016. № 2. С. 319–328.

5. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року URL: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=18563297> (дата звернення: 12.06.2018).

6. Підсумки розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення станом на 31.12.2017. URL: https://www.nfp.gov.ua/files/17_Dep_Repetska/NPF_IV_kv%202017.pdf (дата звернення: 12.06.2018).

7. Терещенко Г. М., Мусатова Т. А. Проблеми розвитку недержавного пенсійного страхування в Україні. *Фінанси України*. 2008. № 12. С. 76–88.

Колодій А.

РОЗВИТОК СИСТЕМИ НЕДЕРЖАВНОГО ПЕНСІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УКРАЇНІ

Розвиток світової економіки ставить перед більшістю країн світу, зокрема перед Україною, нові виклики, оскільки її динамічний поступ спонукає до вдосконалення та модернізації чинних пенсійних систем. Процеси реформування пенсійної системи вкотре засвідчили неспроможність держави забезпечити належне та справедливе фінансування пенсіонерів в частині виплати гідної пенсії. Тому одним зі шляхів реформування пенсійної системи України доцільно було б визначити пріоритетність розвитку недержавного пенсійного забезпечення й створити для цього з боку держави належні умови. Зазначені заходи сприяли б значно більшою мірою, ніж це є станом на сьогодні, розвитку фінансового посередництва в Україні, ключова роль в якому відводилася б недержавним пенсійним фондам.

Досліджено стан функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення, що представлена недержавними пенсійними фондами в структурі пенсійного страхування України, зокрема оцінено їхню діяльність, етапи становлення та розвитку, окреслено окремі шляхи вирішення існуючих проблемних питань на перспективу.

Після прийняття Законів України «Про недержавне пенсійне забезпечення» та «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» на законодавчому рівні були затверджені основні ключові моменти щодо введення в дію пенсійної системи, яка складається із трьох рівнів. В основі цієї системи базовим є принцип страхування, який зазначає право громадянина на отримання пенсії після досягнення пенсійного віку й залежить від наявності страхового стажу та рівня заробітної плати, з якої сплачені внески до системи пенсійного та соціального страхування.

Перший і другий рівні системи пенсійного забезпечення в Україні становлять систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, другий і третій – систему накопичувального пенсійного забезпечення.

Функціонування системи недержавного пенсійного забезпечення передбачає акумуляцію додаткових фінансових ресурсів вкладників після виходу їх на пенсію. З погляду держави та бізнесу, використовуючи накопичені активи, можна утворити довгострокові інвестиційні ресурси, використання яких допомагає проводити масштабні зміни в національній економіці.

Одним із ключових заходів покращання розвитку системи недержавного пенсійного забезпечення повинен стати накопичувальний рівень, запровадження якого заплановано на 2019 рік. Крім того, слід розвивати запровадження особистих професійних пенсійних систем для працівників шкідливих професій.

Ключові слова: пенсійна система, пенсійна реформа, недержавні пенсійні фонди, недержавне пенсійне забезпечення, пенсійні внески.

Kolodiy A.

DEVELOPMENT OF THE NON-STATE PENSION PROVISION SYSTEM IN UKRAINE

The development of the world economy poses new challenges to the majority of countries and, in particular, Ukraine, as its dynamic progress is pushing for the improvement and modernization of existing pension systems. The processes of reforming the pension system once again proved the state's inability to provide adequate and fair

financing of pensioners in terms of paying a decent pension. Therefore, one of the ways of reforming the pension system of Ukraine would be to determine the priority of the development of the system of non-state pension provision and create appropriate conditions for it from the state. These measures would contribute to a much greater extent than today, the development of financial intermediation in Ukraine, a key role in which would be given to non-state pension funds.

The article examines the state of the functioning of the system of non-state pension provision presented by non-state pension funds in the structure of the pension insurance system of Ukraine, in particular the assessment of their activities, the stages of their formation and development, and the search for separate ways of solving existing problem issues in the future.

Following the adoption of the Laws of Ukraine «On Non-State Pension Provision» and «On Mandatory State Pension Insurance», the main key points for the introduction of a pension system, which consists of three levels, were approved at the legislative level. At the heart of this system is the principle of insurance, which indicates the right of a citizen to receive a pension at retirement age, and mainly depends on the availability of insurance record and salary from which contributions to the pension and social insurance system have been paid.

The first and second levels of the pension system in Ukraine constitute the system of compulsory state pension insurance. The second and third levels of the pension system in Ukraine are a system of accumulative retirement provision.

The functioning of the system of non-state pension provision involves the accumulation of additional financial resources of depositors when they retire. From the point of view of the state and business, using the accumulated assets can create long-term investment resources, the use of which allows for large-scale changes in the national economy.

One of the key measures to improve the development of the system of non-state pension provision should be the accumulation level, the introduction of which is scheduled for 2019. In addition, the introduction of personalized professional pension systems for harmful occupations should be developed.

Key words: pension system, pension reform, non-state pension funds, non-state pension provision, pension contributions.

Стаття надійшла 11.07.2018.